

Autorzy:
dr Daniel Koreś,
dr Andrzej Olejniczak

Koncepcja graficzna serii:
Aleksandra Kaiper-Miszułowicz

Recenzja:
dr Paweł Skubisz,
dr hab. Filip Musiał

Redakcja językowa:
Piotr Klimczak

Wszystkie fotografie
pochodzą ze zbiorów
Narodowego Archiwum
Cyfrowego (NAC)

Zdjęcie:
Żołnierze Legionów
Polskich w okopach,
1916 r., fot. NAC

WOJSKO POLSKIE I JEGO TRADYCJE 1918–1939

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział we Wrocławiu

FUNDAMENTY WOJSKA POLSKIEGO 1908-1918

Latem 1908 r. działacze niepodległościowi z inicjatywy Kazimierza Sosnkowskiego i za zgodą Józefa Piłsudskiego założyli Związek Walki Czynnej. W tym samym roku członkowie Narodowego Związku Robotniczego utworzyli Polski Związek Wojskowy, tak jak ZWC mający na celu przygotowanie sił zbrojnych do walki o niepodległość.

Rada Główna Związku Walki Czynnej, 1914 r.,
fot. NAC.

ZWC i PZW utworzyły Związek Strzelecki, Towarzystwo „Strzelec” i Polskie Drużyny Strzeleckie. Ich członkowie stanowili w czasie wojny trzon Legionów Polskich, a później Polskiej Siły Zbrojnej

I Korpus Polski – grupa oficerów 1. pułku inżynierii przed jednym z budynków twierdzy Bobrujsk, fot. NAC.

Podczas I wojny światowej powołano tysiące Polaków do armii państw zaborczych. Dzięki temu w odradzającym się Wojsku Polskim część oficerów i podoficerów wywodziła się spośród służących wcześniej w armii rosyjskiej lub austriackiej. Pod patronatem Rosji powstały: Legion Puławski, Brygada i Dywizja Polska, a po rewolucji lutowej trzy Korpusy Polskie

Dowódcy oddziałów I Korpusu Polskiego z generałem Józefem Dowborem-Muśnickim, fot. NAC

Biuro werbunkowe Legionów Polskich w Krakowie, 1914 r.,
fot. NAC

ARMIA, KTÓRA ORGANIZOWAŁA SIĘ W WALCE

W ostatnich dwóch miesiącach 1918 r. polskie Dowództwo dysponowało kadrami Polskiej Siły Zbrojnej, liczącej ok. 10 tys. ludzi, oraz oddziałami złożonymi z byłych legionistów i żołnierzy armii austro-węgierskiej. Siły te odpowiadały 24 batalionom piechoty, 3 szwadronom kawalerii oraz 5 bateriom artylerii. Ochotników dostarczała także Polska Organizacja Wojskowa, z której do armii trafiło 25 tys. osób.

Uroczystość wręczenia sztandaru pułkowi garnizonowemu wojsk wielkopolskich, fot. NAC.

Od grudnia 1918 r. w dawnym zaborze pruskim organizowano Armię Wielkopolską, w 1919 r. składającą się z 3 dywizji piechoty i brygady jazdy, z artylerii, lotnictwa, broni pomocniczych i służb; ogółem było to ponad 60 tys. ludzi

Transport oddziałów armii generała Józefa Hallera z Francji do Polski, 1919 r., fot. NAC.

Do kraju latem 1919 r. przybyła również Armia Polska we Francji, licząca prawie 70 tys. znakomicie wyekwipowanych i wyszkolonych żołnierzy

Grupa polskich żołnierzy w okopie. Widoczny ciężki karabin maszynowy Schwarzlose, fot. NAC.

W styczniu 1919 r. Polska miała pod bronią ok. 110 tys. ludzi: ponad 100 batalionów piechoty, 80 baterii artylerii oraz 70 szwadronów kawalerii. W marcu 1919 r. nasza armia liczyła już 170 tys. żołnierzy, z czego na froncie było 80 tys.

Święto Zjednoczenia Armii Polskiej, Naczelnik Państwa Józef Piłsudski i generał Józef Haller, 1919 r., fot. NAC.

19 października 1919 r. w Krakowie odbyła się uroczystość połączenia formacji wojskowych: Armii Polskiej we Francji, Armii Wielkopolskiej oraz 4. Dywizji Strzelców Polskich, w jedno Wojsko Polskie. Poza granicami kraju znajdowała się wtedy 5. Dywizja Strzelców Polskich, zwana Syberyjską

ARMIA NIEZŁOMNA I ZWYCIĘSKA – ROK 1920

W roku 1920 w trzech bitwach: warszawskiej, lwowsko-zamojskiej (potem lwowsko-wołyńskiej) oraz niemeńskiej – armia polska pobiła siły bolszewickich Frontów: Zachodniego i Południowo-Zachodniego. Dokonała tego dzięki przewidywaniu ruchów przeciwnika (radiowywiad), strategicznej kombinacji marszałka Józefa Piłsudskiego, a także determinacji, wytrwałości oraz woli walki oficerów i żołnierzy.

Pozycje żołnierzy polskich podczas wojny z bolszewikami, 1920 r., fot. NAC

Wojna polsko-bolszewicka, oddział ochotników ze Lwowa, tzw. II szwadron śmierci, sierpień 1920 r., fot. NAC

Jeńcy bolszewicki, 1920 r., fot. NAC.

Wkraczając w rok wojny z Rosją bolszewicką, Wojsko Polskie składało się z 21 dywizji piechoty i 7 brygad jazdy. Dywizje od 1. do 10. oraz 1. i 2. Dywizja Litewsko-Białoruska (później 19. i 20. Dywizja Piechoty) były tzw. formacjami krajowymi. Dywizje od 11. do 13. oraz 18. utworzono na podstawie Armii Polskiej we Francji, a od 14. do 17. zarezerwowano dla Armii Wielkopolskiej

Zdobyty sztandar bolszewicki, 1920 r., fot. NAC.

Tym większą chwałę oddamy Wojsku Polskiemu za pokonanie Rosji bolszewickiej, im dokładniej zdamy sobie sprawę, że dokonała tego armia zlepiona w jeden organizm niespełna rok wcześniej

Pociąg pancerny „Śmiały” podczas wojny z bolszewikami, 1920 r., fot. NAC

PODCZAS POKOJU. WOJSKA LĄDOWE – PIECHOTA

Koniec wojny z bolszewikami spowodował w armii wiele zmian. Dominującą pozycję miała nadal piechota. Polska zobowiązała się wobec Francji, w zamian za pomoc wojskową w wypadku wojny z Niemcami czy Rosją sowiecką, utrzymać w czasie pokoju 30 dywizji piechoty (w tym dwie górskie). W latach 1921–1936 piechota liczyła ok. 102–118 tys. żołnierzy – od 45 do 62 proc. ogólnego stanu Wojska Polskiego.

Pokaz obrony przeciwlotniczej we Wrześni. Na samochodzie ciężkie karabiny maszynowe Maxim, fot. NAC

Por. Albin Schreyer z 5. baonu sanitarnego z karabinem Lebel, fot. NAC.

Zgromadzone podczas wojny uzbrojenie oraz wyposażenie wymieniano stopniowo na wzory i modele przyjęte oficjalnie. W latach 1920–1924 dominowała francuska broń strzelecka

Stanowisko lekkiego karabinu maszynowego Maxim, żołnierze wyposażeni w hełmy francuskie typu Adrian, fot. NAC.

Dzięki przyznaniu Polsce wyposażenia niemieckiej fabryki broni w Gdańsku, przyjęto za podstawowy wzór broni strzeleckiej niemiecki karabin Mauser kalibru 7,92 mm

Obsługa ciężkiego karabinu maszynowego Hotchkiss podczas manewrów, 1925 r., fot. NAC

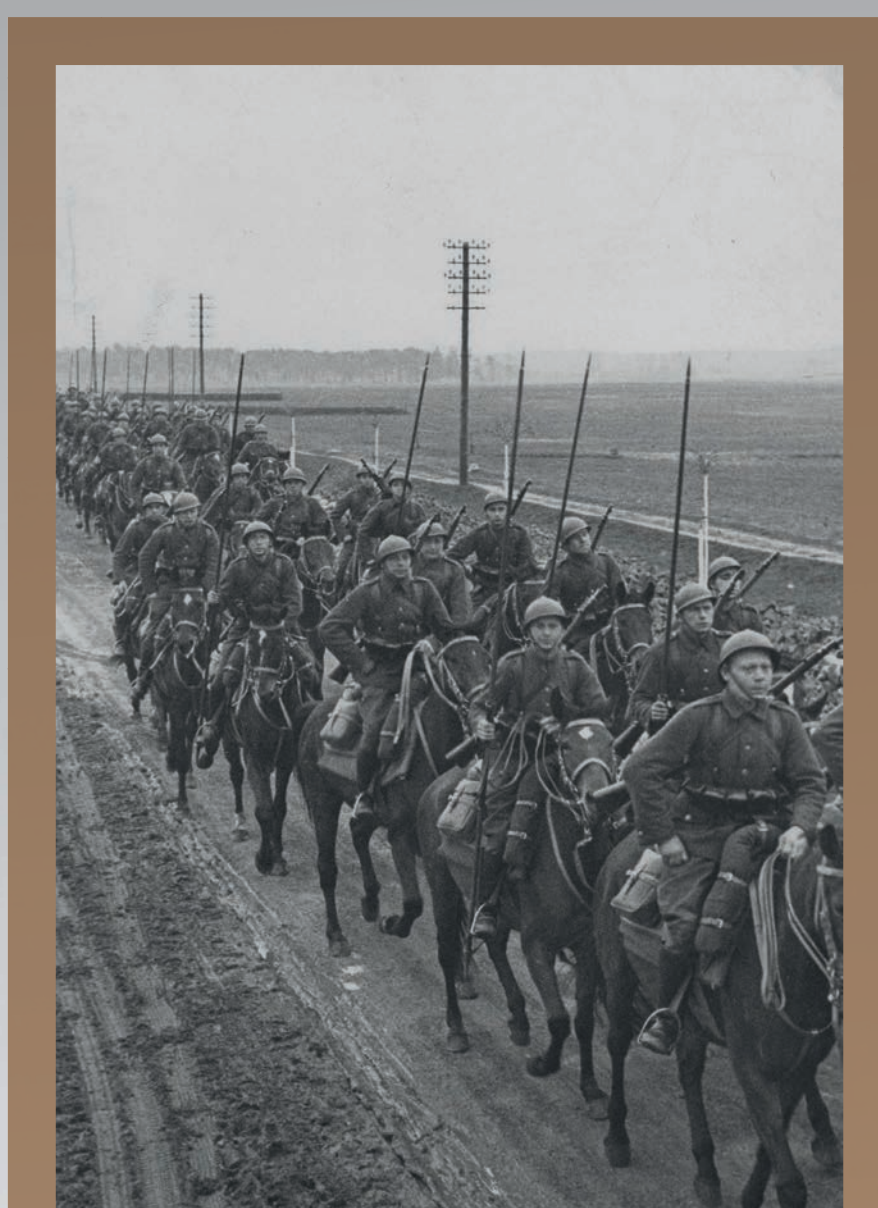
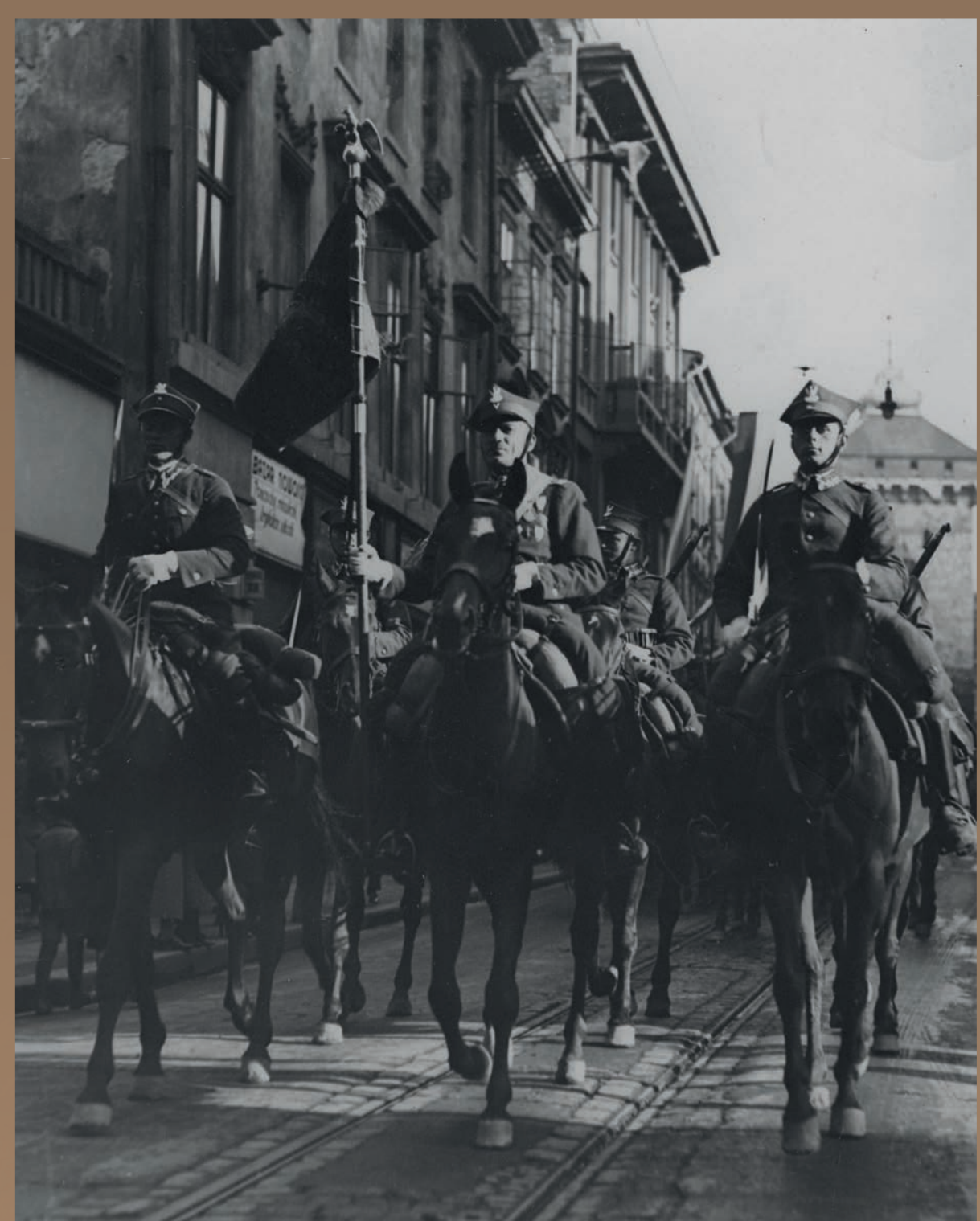

PODCZAS POKOJU. WOJSKA LĄDOWE – KAWALERIA

Po przejściu na stopę pokojową jazda II Rzeczypospolitej liczyła niespełna 27 tys. żołnierzy, co stanowiło prawie 12 proc. ogółu wojska. W latach 1924–1930 kawaleria była zorganizowana w 5 brygad i 4 dywizje, z których po 1930 r. zostawiono jedną, powołano zaś samodzielne brygady różniące się składem i siłą, ujednolicając ich nazewnictwo zgodnie z miejscami stacjonowania.

Ostre strzelanie –
taczanka 5. Pułku
Ułanów z ckm Maxim,
fot. NAC

Oddział kawalerii
w Krakowie podczas
Święta Kawalerii,
1933 r., fot. NAC

Oddziały kawalerii podczas
marszu, fot. NAC.

W połowie lat 30. kawaleria
stanowiła 10,5 proc. polskich sił
zbrojnych (w armii niemieckiej
było to 2,1 proc., w ZSRR –
6,2 proc.)

Patrol kawalerii z lancami
podczas manewrów, fot. NAC.

W 1937 r. przeformowano 10. Brygadę
Kawalerii w jednostkę pancerno-motorową,
którą przekazano pod Dowództwo Broni
Pancernych. W ostatnich miesiącach przed
wojną kawaleria polska składała się
z 37 pułków w 11 brygadach

PODCZAS POKOJU. WOJSKA LĄDOWE – ARTYLERIA

Według rozkazu Ministra Spraw Wojskowych z 22 sierpnia 1921 r. w armii czynnej było 30 pułków artylerii polowej, 10 pułków ciężkiej, 1 pułk najcięższej, 1 pułk górskiej, 1 dywizjon przeciwlotniczej oraz 10 dywizjonów konnej. Stanowiło to ok. 14,5 proc. sił zbrojnych (prawie 33 tys. żołnierzy).

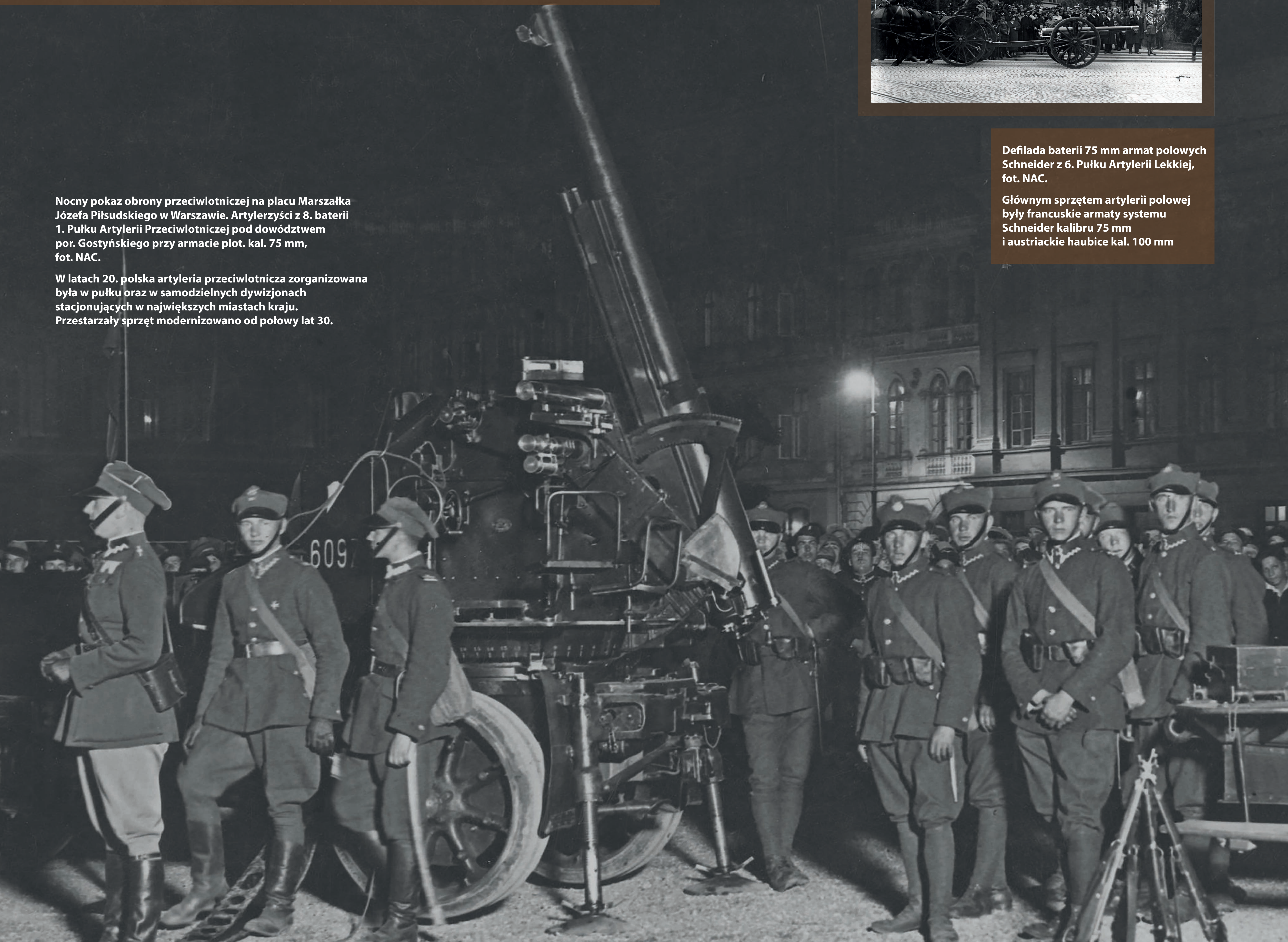

Defilada baterii 75 mm armat polowych Schneider z 6. Pułku Artylerii Lekkiej, fot. NAC.

Głównym sprzętem artylerii polowej były francuskie armaty systemu Schneider kalibru 75 mm i austriackie haubice kal. 100 mm

Nocny pokaz obrony przeciwlotniczej na placu Marszałka Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Artylerzyści z 8. baterii 1. Pułku Artylerii Przeciwlotniczej pod dowództwem por. Gostyńskiego przy armacie plot. kal. 75 mm, fot. NAC.

W latach 20. polska artyleria przeciwlotnicza zorganizowana była w pułku oraz w samodzielnych dywizjonach stacjonujących w największych miastach kraju. Przystarzały sprzęt modernizowano od połowy lat 30.

Defilada wojskowa na ul. Basztowej w Krakowie, fot. NAC.

W artylerii konnej przeważały armaty rosyjskie wz. 02 kal. 76,2 mm, przekalibrowane w 1926 r. na 75 mm, fot. NAC

Defilada wojskowa na ul. Basztowej w Krakowie – 155 mm haubica Schneider wz. 1917 z obsługą, fot. NAC.

W artylerii ciężkiej użytkowano francuskie armaty dalekonośne kal. 105 mm i haubice Schneider kal. 155 mm

PODCZAS POKOJU. WOJSKA LĄDOWE – BRONIE TECHNICZNE

Załącznikiem polskiej broni pancernej było 120 francuskich czołgów lekkich Renault FT (znanych jako FT17), w które wyposażony był 1. Pułk Czołgów. W 1929 r. Polska kupiła 10 sztuk angielskich tankietek Vickers Carden-Loyd Mk VI; na wzór tych wozów opracowywano konstrukcje własne tankietek TK-3 i TKS oraz ich wersji rozwojowych.

Przejazd dwuwieżowych czołgów Vickers Mark E typ A, fot. NAC.

W 1931 r. zakupiono w Wielkiej Brytanii 38 czołgów Vickers E z licencją na ich produkcję

Tankietka TK-3 podczas manewrów, fot. NAC

Manewry saperów na rzece Horyń, most pontonowy, 1931 r., fot. NAC.

Oddziały inżynieryjne Wojska Polskiego: 10 pułków saperów, batalion mostowy oraz 3 pułki kolejowe – miały dobrze wykształconych technicznie oficerów i były wyposażone w sprzęt o wysokiej specjalizacji

Radiostacja dywizyjna E-10, fot. NAC.

W 1924 r. utworzono 2 pułki łączności oraz pułk radiotelegraficzny. Służba ta była niedoinwestowana i dysponowała sprzętem w większości przestarzałym

PODCZAS POKOJU. LOTNICTWO

Pierwszy samolot w polskich barwach narodowych wystartował w listopadzie 1918 r. we Lwowie. Początkowo nasze lotnictwo miało na wyposażeniu głównie samoloty niemieckie i austro-węgierskie: Fokker, Albatros, Hansa-Brandenburg. W 1919 r. przybyły samoloty francuskie: Breguet, Salmson, Spad. W 1920 r. zawarto umowę na produkcję w Polsce samolotów włoskich Ansaldo A.300 i Ansaldo A-1 Balilla.

Płk pil. Jerzy Kossowski przed samolotem myśliwskim Fokker D.VII, fot. NAC

Samolot PZL-23A „Karaś” na lotnisku, fot. NAC.

Pod koniec lat 20. pojawiły się pierwsze konstrukcje polskie z zakładów PWS i PZL. W latach 30. – dzięki rozwojowi naszej myśli technicznej – przeobrażano lotnictwo w samoloty rodzimej produkcji: PZL P.7, PZL P.11, PZL.23 Karaś

Por. pil. Jerzy Bajan w samolocie myśliwskim Spad 61c, fot. NAC.

W 1928 r. polskie siły powietrzne liczyły 7 pułków i morską dywizję. Według planów reorganizacji, do 1936 r. miały składać się z 51 eskadr (17 liniowych, 13 myśliwskich, 18 towarzyszących i 3 bombowych)

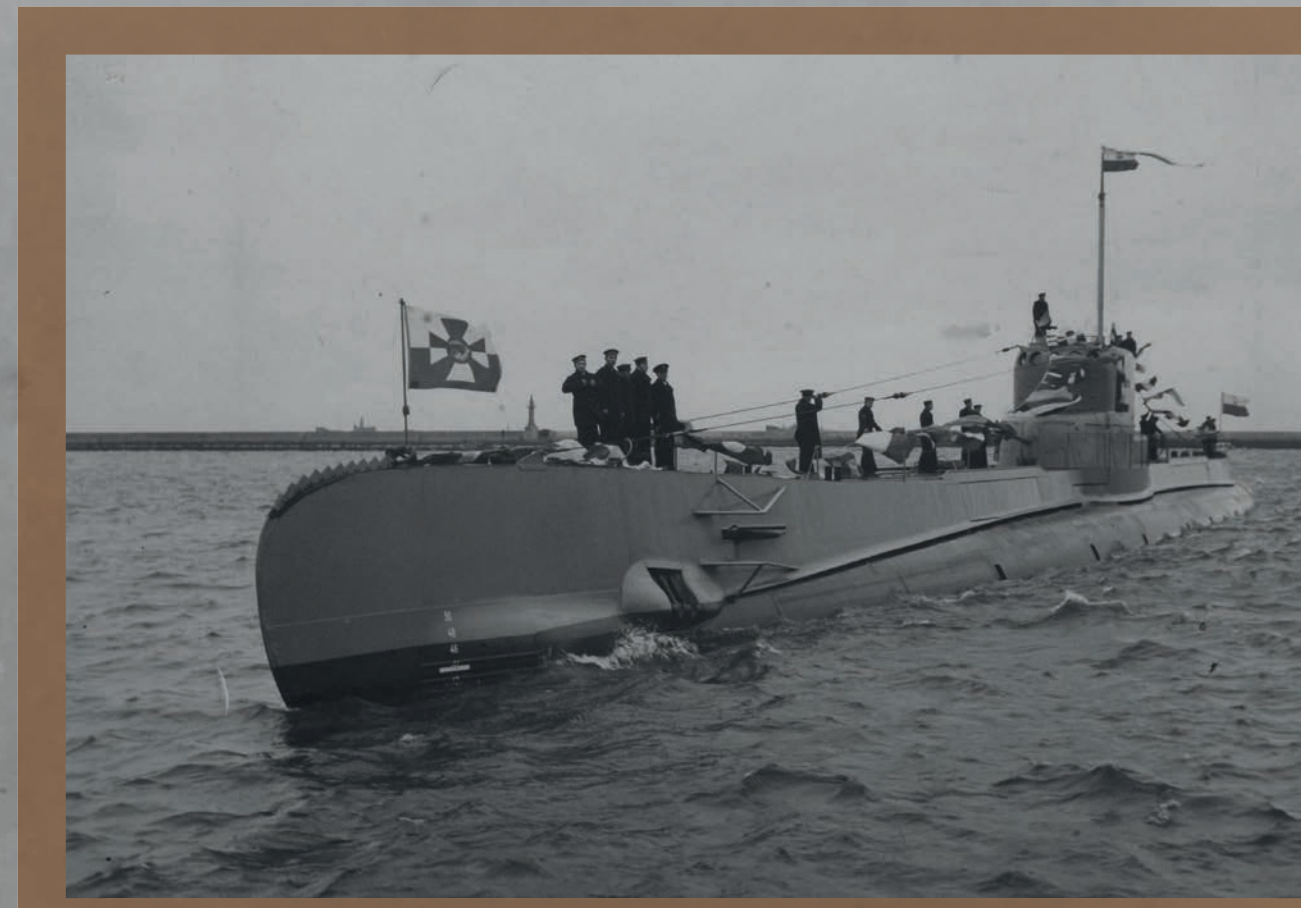

PODCZAS POKOJU. MARYNARKA WOJENNA

9 grudnia 1919 r. przy podziale niemieckiej floty cesarskiej Polsce przyznano 6 torpedowców; nazwano je „Podhalanin”, „Krakowiak”, „Kujawiak”, „Ślązak”, „Mazur” i „Kaszub”. Także w grudniu kupiono pierwszą morską jednostkę Polskiej Marynarki Wojennej: okręt hydrograficzny „Pomorzanin”. W 1920 r. nabyliśmy w Finlandii kanonierki „Generał Haller” oraz „Komendant Piłsudski”. Kilka miesięcy później wcielono cztery trałowce zakupione w Danii.

Torpedowiec ORP „Krakowiak” i kanonierka ORP „Generał Haller” cumują przy moło, fot. NAC

Okręt podwodny ORP „Orzeł” wpływa do portu w Gdyni, 1939 r., fot. NAC.

W 1933 r. zamówiono nowe okręty podwodne: „Orzeł” i „Sęp”; a także budowane w stocznich krajowych minowce: „Jaskółka”, „Mewa”, „Rybitwa”, „Czajka”, którymi zastąpiono jednostki starsze. Doraźną decyzją była też budowa stawiacza min „Gryf”

Niszczyciel ORP „Wicher” zakotwiczony w porcie, fot. NAC.

Od 1927 r. rozpoczęto budowę kontrtorpedowców „Wicher” oraz „Burza” w stocznich francuskich

Monitory rzeczne ORP „Horodyszcze” i ORP „Warszawa” w porcie w Pińsku, 1922–1931, fot. NAC.

W skład Polskiej Marynarki Wojennej wchodziła również rzeczna Flotylla Pińska, strzegąca wschodnich rubieży Rzeczypospolitej. Jej trzon stanowiło sześć monitorów rzecznych

MODERNIZACJA WOJSKA POLSKIEGO 1936-1939

Ważnym elementem planów rozbudowy i modernizacji armii był udział krajowego przemysłu zbrojeniowego, rozwijanego głównie w Centralnym Okręgu Przemysłowym. Po zmianach w organizacji broni pancernej w latach 1937-1938, latem 1939 r. w jej skład wchodziło 10 batalionów, wyposażonych ogółem w ok. 700 wozów bojowych. Należały też do niej 2 dywizjony pociągów pancernych, po 5 jednostek bojowych w każdym.

Przekazanie wojsku samolotu PZL-37 A „Łoś”, ufundowanego przez pracowników: Poczтовой Kasy Oszczędności, Banku Polskiego, Banku Gospodarstwa Krajowego, Polskiego Banku Rolnego, 1938 r., fot. NAC.

W lotnictwie pojawiły się polskie konstrukcje: bombowiec PZL P.37 Łoś, szkolne i łącznikowe RWD-14 Czapla, LWS-3 Mewa, RWD-17, PWS-26

Stanowiska ogniowe armat przeciwlotniczych 40 mm Bofors podczas ćwiczeń, fot. NAC.

Oprócz czołgów lekkich 7TP i francuskich Renault R-35 – sprzęt pancerny Wojska Polskiego nie miał większej wartości bojowej. Artylerię wzbogacono o wytwarzane na licencji armaty szwedzkie Bofors o kalibrach 37 mm i 40 mm

Taczanka konna z ciężkim karabinem maszynowym Browning, 1938 r., fot. NAC.

Wprowadzano ciągniki artyleryjskie, samochody terenowe oraz ciężarowe, motocykle Sokół i CWS, radiostacje N1, N2, W1 – wszystkie produkowane w kraju

Obsługa 37 mm armaty przeciwpancernej Bofors, fot. NAC.

Wprowadzono nowe wzory broni strzeleckiej, karabiny: przeciwpancerny wz. 35, samopowtarzalny wz. 38M, maszynowy FK-A wz. 38; pistolety: Vis wz. 35 i maszynowy wz. 38 „Mors”

PLANY MOBILIZACYJNE WOJSKA POLSKIEGO

Dowództwo Wojska Polskiego odrzuciło francuską koncepcję wojny pozycyjnej. W połowie lat 30. sytuacja polityczna sprawiła, że władze przyspieszyły prace nad planami operacyjnymi „Wschód” i „Zachód”. Do wojsk w polu i formacji tyłowych zamierzano zmobilizować 1 175 tys. żołnierzy oraz ok. 350 tys. koni – dla czterech armii, samodzielnej grupy operacyjnej, a także dwóch armii rezerwowych i odwodu Naczelnego Wodza.

Defilada tankietek TK3 w Krakowie, 1939 r., fot. NAC.

Pierwszy, prowizoryczny plan wojny z Niemcami powstał w 1936 r. Przewidywał on, iż Polska wystawi na swej zachodniej granicy cztery armie pierwszego rzutu i armię odwodową

Mieszkańcy Krakowa przy afiszach ogłaszających mobilizację, sierpień 1939 r., fot. NAC.

Kryzys monachijski, następnie upadek Czechosłowacji oraz idące za tym zmiany granic spowodowały, że w marcu 1939 r. rozpoczęto nowe prace nad planem wojny, którego założeniem było: nie dać się rozbić do czasu podjęcia działań przez Francję

Plakat z hasłem „Silni, Zwarci, Gotowi”, 1939 r., fot. NAC.

Zatwierdzony 15 maja plan mobilizacyjny „W1”, który mógł być zastosowany zarówno w razie zagrożenia ze strony ZSRS, jak i Niemiec, był przed wrześniem 1939 r. najlepiej opracowaną częścią polskich przygotowań obronnych

DOWÓDCY WOJSKA POLSKIEGO W KAMPANII POLSKIEJ 1939 R.

Gen. dyw. ANTONI SZYLLING
(1884-1971). Dowódca Armii „Kraków”

Gen. dyw. WŁADYSŁAW BORTNOWSKI
(1891-1966). Dowódca Armii
„Pomorze” w 1939 r.

Gen. dyw. EMIL KRUKOWICZ-
PRZEDRZYMIŃSKI (1886-1957).
Dowódca Armii „Modlin”

Gen. dyw. STEFAN
DĄB-BIERNACKI
(1890-1959).
Dowódca Armii
„Prusy”

Gen. dyw. KAZIMIERZ FABRYCY
(1888-1958). Dowódca Armii
„Karpaty”

Gen. broni KAZIMIERZ
SOSNKOWSKI (1885-1969).
Od 10 września 1939 r.
dowódca Frontu Południowego

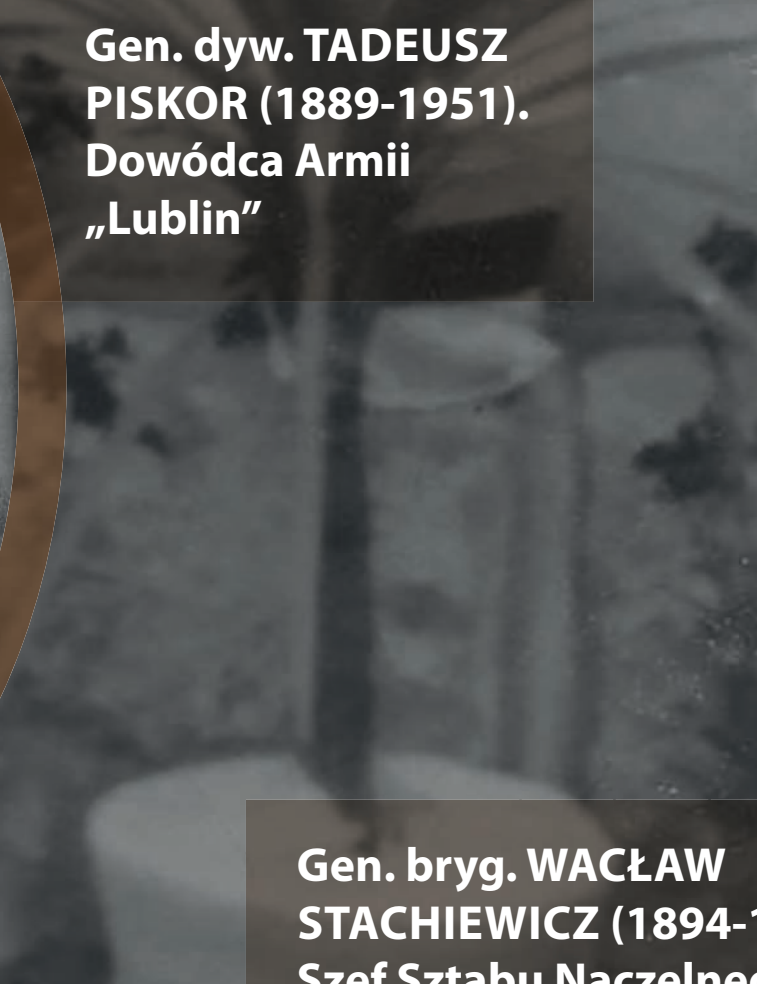
Gen. bryg. FRANCISZEK KLEBERG
(1888-1941). Dowódca Okręgu
Korpusu nr IX w Brześciu, następnie
Samodzielnej Grupy Operacyjnej
„Polesie”

Gen. dyw. TADEUSZ
KUTRZEBA (1886-
-1947). Dowódca Armii
„Poznań”

Gen. bryg. CZESŁAW
MŁOT-FIJAŁKOWSKI
(1892-1944). Dowódca
Samodzielnej Grupy
Operacyjnej „Narew”

Gen. dyw. TADEUSZ
PISKOR (1889-1951).
Dowódca Armii
„Lublin”

Gen. bryg. WACŁAW
STACHIEWICZ (1894-1973).
Szef Sztabu Naczelnego Wodza

Marszałek Polski EDWARD RYDZ-
ŚMIGŁY (1886-1941). Wódz Naczelny
Wojska Polskiego

Gen. dyw. Władysław Bortnowski,
fot. NAC

JAK FENIKS Z POPIOŁÓW...

II Rzeczpospolita wywalczyła z bronią w ręku swoje granice, a w śmiertelnej walce z bolszewikami utrzymała swą kruchą państwowość. W 1939 r. armia, nowocześniejsza i lepiej wyposażona, przegrała nie tylko militarnie – przegrała niezawisłość Ojczyzny. Porażka ta była tragedią dla oficerów i żołnierzy Wojska Polskiego. Przegrana kampania nie złamała jednak ducha polskiej armii.

Polscy czołgiści we Francji w czołgach Renault R-35, 1940 r., fot. NAC.

Z tych inicjatyw wyrosły Polskie Siły Zbrojne na Obczyźnie, mające w końcu wojny ok. 250 tys. żołnierzy, oraz Armia Krajowa – najlepiej zorganizowana i największa podziemna siła zbrojna w okupowanej Europie – licząca wiosną 1944 r., u szczytu swoich możliwości, ponad 400 tys. żołnierzy

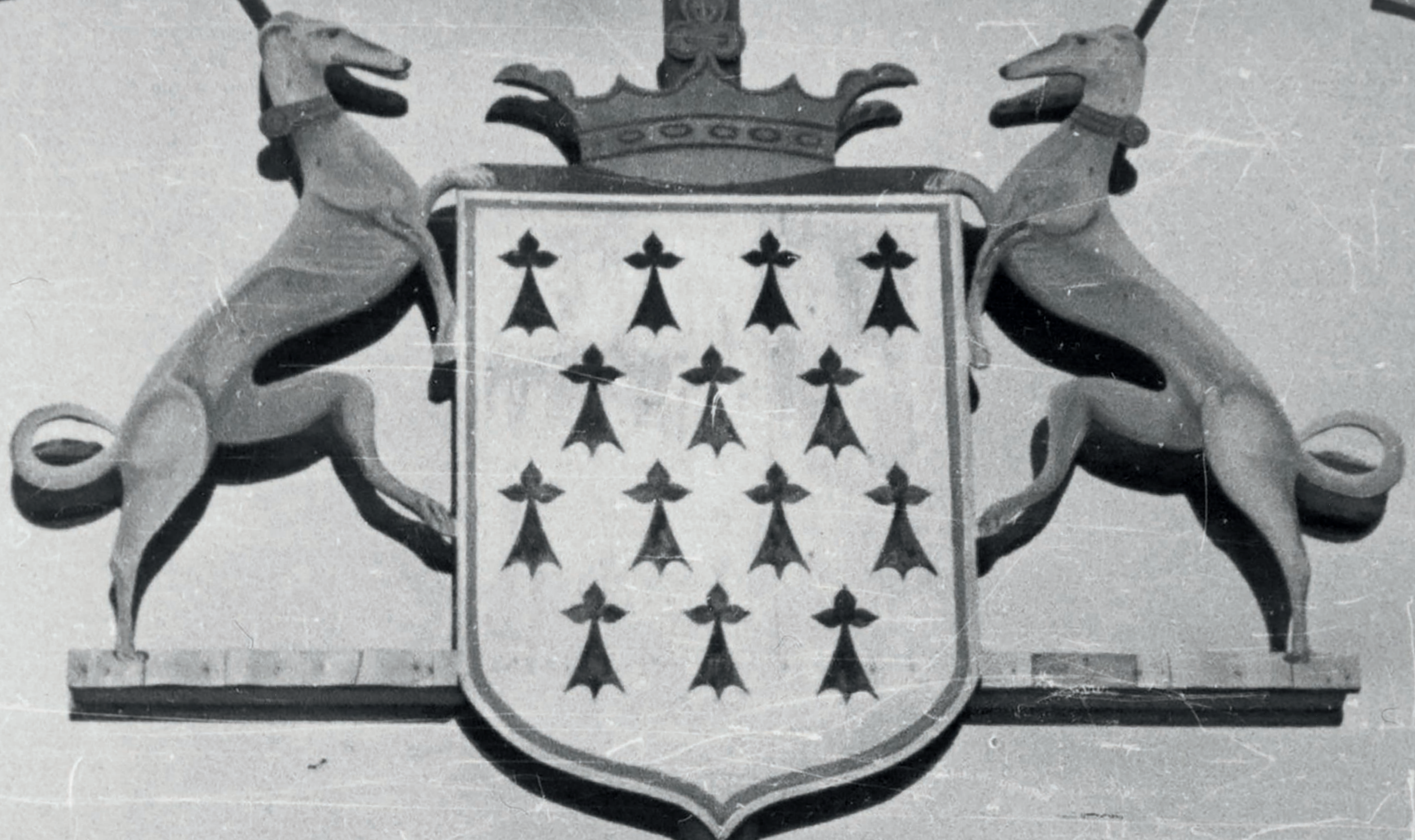
Gen. Władysław Sikorski wpisuje się do książki pamiątkowej 1. Dywizji Grenadierów, Francja maj 1940 r., fot. NAC

Ćwiczenia żołnierzy polskich w Wielkiej Brytanii, 1940-1943, fot. NAC.

Niestety, polityczne ustalenia USA, Wielkiej Brytanii oraz Związku Sowieckiego, traktujących Polskę przedmiotowo, przekreśliły szanse na odrodzenie się Wojska Polskiego jako siły zbrojnej wolnej Rzeczypospolitej Polskiej

CAMP DE COETQUIDAN

Coetquidan, obóz formowania Wojska Polskiego we Francji, 1940 r., fot. NAC.
Już od września 1939 r. powstawały w kraju struktury Polskiego Państwa Podziemnego, oparte na kadrze oficerskiej Wojska Polskiego, dążącej do powołania armii podziemnej. Jednocześnie na emigracji – mianowany Naczelnym Wodzem gen. Władysław Sikorski podjął budowę Armii Polskiej we Francji